

**Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України**

**ІНСТИТУТ
ПСИХОЛОГІЇ
імені Г.С.Костюка**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПСИХОЛОГІЇ:**

**Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України**

Том IV

ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКА

Випуск 12

Київ – 2016

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К."ТОВ "Срібна Хвиля" – 2016. – Том. IV: Психологія розвитку дошкільника. – Випуск 12. – 184 с.

Головний редактор:
дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор
С.Д. Максименко

Заступник головного редактора: дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор
Н.В. Чепелева

Відповідальні секретарі: канд. психол. наук, ст.н.с. Н.В. Слободяник (друкована версія), канд. психол. наук, ст.н.с. О.Л. Вернік (електронна версія).

Редакційна колегія:

Моляко В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; Балл Г.О., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; Карамушка Л.М., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; Смульсон М.Л., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; Кокун О.М., доктор психол. наук, професор; Максимова Н.Ю., доктор психол. наук, професор; Москаленко В.В., доктор філос. наук, професор; Піроженко Т.О., доктор психол. наук, професор; Швалб Ю.М., доктор психол. наук, професор; Музика О.Л., канд. психол. наук, професор; Кісарчук З.Г., канд. психол. наук, ст.н.с.; Терещук А.Д., канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); Марек Палюх, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); Євген Глива, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); Роман Трач, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); Альфред Прітц, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Редакційна рада тому: Кружева Т.В. (відповідальний редактор тому), канд. психол. наук, доцент; Клименко В.В. доктор психол. наук, професор; Корніяка О.М. доктор психол. наук, ст.н.с.; Малхазов О.Р. доктор психол. наук, професор; Завадська Т.В. канд. біол. наук, ст.н.с.; Савченко Т.Л. (відповідальний секретар тому).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України.
(протокол № 6 від 23.06.2016 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011

Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі психологічних наук
(Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2015 р.)

© Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2016

ЗМІСТ

Біла І. М. Світосприймання: основи і передумови у дошкільному віці	4
Власова О. І. , Щербина В. Л. Цінності особистості в багатоукладному українському суспільстві: досвід дослідження	13
Демченко М.О. Стилi та типи сімейного виховання як можлива передумова формування агресивної поведінки дітей старшого дошкільного віку	23
Завязун Т.В., Кльоц Л.А. Мотивація як засіб активізації освітньо-виховного процесу в дошкільному закладі.	32
Кабанцева А.В. Організація збереження та зміцнення психічного здоров'я дітей дошкільного віку	41
Каплунова К.А. Відображення старшими дошкільками досвіду міжособистісної взаємодії в творчій грі	50
Карабасва І.І. Особливості визначення рівня сформованості етичних інстанцій у старших дошкільників	62
Кондратець І. Мистецтво запитань і відповідей як засіб формування рефлексивної культури у дітей та дорослих	74
Костецька О. І. Психологічна характеристика структурних компонентів діалогічності молодшого школяра	86
Ладивір С. О. Рушійні чинники повноцінного розвитку дитини	95
Лесик В.В. Інтерактивні педагогічні читання як засіб особистісного та професійного розвитку вихователя дошкільного навчального закладу	106
Метелюк В. І. Розвиток уяви дошкільників в ігровій діяльності	113
Соловійова Л. І. Довільна поведінка і вибір: взаємозв'язок та прояви у дошкільному віці	123
Тищук Л., Ковальова Л. Гуманістичний підхід у вихованні дитини дошкільного віку з проявами агресії у поведінці	135
Тонкач І.Є. Аналіз індивідуальних характеристик структури прояву пізнавальної активності старших дошкільників	145
Токарева Л.Д. Ціннісні орієнтації дошкільника та його мотиваційна складова	155
Федорчук О. І. Батьківська відповідальність як важлива складова структури феномену батьківської культури	165
Філенко С.Ф. Актуалізація ціннісних орієнтацій педагогів дошкільного навчального закладу	176

3. Ладивір С.О. Взаємодія сімейного й суспільного виховання в розвитку ціннісних орієнтирів дошкільників / С.О.Ладивір // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2014. – № 9. – С. 4–13.
4. Ладивір С.О. Поле ціннісних орієнтацій старших дошкільників / С.О.Ладивір // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2015. – № 8. – С. 11–15.
5. Ладивір С.О. Розвивальний потенціал гри: використовуємо сповна / С.О.Ладивір // Практичний психолог. Дитячий садок. – 2015. – № 2. – С. 4–8.
6. Фіцула М.М. Педагогіка: Посібник для студ. навч. закладів. / М.М.Фіцула. – К. : Академія, 2002.

REFERENCES

1. Zhernosek, I.P. (2006). *Orhanizatsiia naukovo-metodychnoi roboty v shkoli* [Organization of scientific-methodical work at school]. Kharkiv: Vyd. hrupa «Osnova» [in Ukrainian].
2. Kaplunovska, O.M. (2004). *Pedahohichni chytannia yak masova forma tvorchoi samodiialnosti pedahohiv* [Teaching reading as a mass form of the creative initiative of teachers]. Zaporizhzhia: TOV «LIPS» LTD [in Ukrainian].
3. Ladyvir, S.O. (2014). *Vzaiemodiia simeinoho i suspilnoho vykhovannia v rozvytku tsinnisnykh oriientyriv doshkilnykiv* [Interaction of family and social education in the development of value orientations preschoolers]. *Vykhovatel-metodyst doshkilnoho zakladu – Teacher-methodologist of pre-school institutions*, 9, 4-13 [in Ukrainian].
4. Ladyvir, S.O. (2015). *Pole tsinnisnykh oriientatsii starshykh doshkilnykiv* [Field value orientations of senior preschool children]. *Vykhovatel-metodyst doshkilnoho zakladu – Teacher-methodologist of pre-school institutions*, 8, 11-15 [in Ukrainian].
5. Ladyvir, S.O. (2015). *Rozvyvalnyi potentsial hry: vykorystovuiemo spovna* [Educational potential of the game: use the full]. *Praktychnyi psykholoh. Dytiachyi sadok – Practical psychologist. Kindergarten*, 2, 4-8 [in Ukrainian].
6. Fitsula, M.M. (2002). *Pedahohika* [Pedagogy]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].

УДК 159.922.7

РОЗВИТОК УЯВИ ДОШКІЛЬНИКІВ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.

Метелюк В. І.

**викладач кафедри педагогіки та психології
Київського університету імені Бориса Грінченка**

Зміст статті привертає увагу до проблеми розвитку уяви дошкільника – важливого пізнавального процесу, що тісно переплетений з грою, провідною діяльністю віку та пронизуючи усі сторони життєдіяльності дитини, створює передумови для успішного формування особистості дитини, її мотиваційної сфери, передумов творчості. В статті узагальнено матеріали спостережень за іграми сучасних дітей, розглянуто ряд доцільних форм взаємодії дітей і педагога, що збагачують гру і розвивають уяву.

Ключові слова: *уява, творчість, закономірності уяви, механізми уяви: аглютинація, аналогія, гіперболізація, сюжетно-рольова гра.*

МЕТЕЛЮК В. И. РАЗВИТИЕ ВООБРАЖЕНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ В ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.

Содержание статьи привлекает внимание к проблеме развития воображения дошкольника – важного познавательного процесса, тесно связанного с игрой, ведущей деятельностью возраста. Воображение, проникая во все сферы жизнедеятельности ребенка, создает предпосылки успешного формирования личности ребенка, мотивационной составляющей, творчества. Статья содержит материалы наблюдений за играми современных детей, рассматривает некоторые целесообразные формы взаимодействия педагога и детей, развивающие воображение и обогащающие игру.

Ключевые слова: *воображение, творчество, узоры воображения, механизмы воображения: агглютинации, аналогии, гіперболізація, участок ролевая игра.*

VALENTINE METELYUK DEVELOPMENT OF IMAGINATION PRESCHOOLER PLAYING GAMES.

The content of the article draws attention to the problem of imagination preschool child - an important cognitive process that is closely intertwined with the game, leading activities age and permeating all aspects of life of the child, a prerequisite for the successful formation of the child, his motivational sphere, preconditions of creativity. The article referrals observations of the modern games of children, considered a number of viable forms of interaction between children and teachers that enrich the game and develop imagination.

Keywords: *imagination, creativity, imagination patterns, mechanisms of imagination: agglutination, analogy, exaggeration, role-playing game.*

Постановка проблеми. Уява – дивовижна властивість людської психіки. Без перебільшення, вся матеріальна і духовна культура, цивілізація є продуктом уяви і творчості людей. Завдяки уяві, людина може «жити» в минулому і майбутньому,

мріяти і будувати нові образи того, що є, і того, чого немає. Подібного не може собі дозволити ніяка інша істота в світі. Ключі до розуміння загадок уяви – ключі до творчої свободи людей - свободи в словах, у відчуттях, в думках, в самовираженні.

Проникаючи у всі види діяльності, включаючись в систему найбільш істотних когнітивних утворень суб'єкта, уява найбільш тісно пов'язана з розвитком емоційно-вольової і мотиваційної сфери особистості. Саме тут можна побачити той вузол «афекту і інтелекту», який зв'язує емоційне і інтелектуальне життя особистості.

Особливо значущим стає виявлення специфіки уяви і закономірностей її становлення при вивченні дошкільного дитинства, найважливішого періоду, коли закладаються основні передумови її розвитку. Без ретельного дослідження закономірностей становлення уяви дітей, що входить в будь-який творчий акт, неможливо осмислити природу вищих творчих процесів, здібностей, створити можливості для розвитку і самореалізації.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. На значення уяви, фантазії в житті маленької дитини вказували практично всі психологи, що вивчали онтогенез психіки. Деякі з них (У. Штерн, Д. Дьюї) стверджували, що уява дитини яскравіша і багатша за уяву дорослого, інші (К. Д. Ушинський, Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн), навпаки, говорили про відносність розвитку дитячої уяви, який можна оцінювати тільки порівняно з темпом розвитку інших психічних процесів.

Як переконують напрацювання К. Д. Ушинського і Л.С. Виготського [5,с.114], С. Л. Рубінштейна, Е. І. Ігнат'єва, Т. Рібо, В. В. Давидова, Д. Б. Ельконіна, В. А. Крутецького, та інших, уява не лише передумова ефективного засвоєння дітьми нових знань, вона є і умовою творчого перетворення наявних у них знань, сприяє саморозвитку особистості, в значній мірі визначає ефективність педагогічної взаємодії.

На думку Л. Виготського, О. Дьяченко уява дитини розвивається поступово, в міру нагромадження індивідуального досвіду, усі образи уяви, якими б чудернацькими вони не були, засновані на тих уявленнях і враженнях, які дитина отримує в реальному житті. Г. Люблінська вважає, уяву своєрідною формою відображення об'єктивної дійсності, що полягає у створенні нових образів шляхом переробки матеріалу сприймань і уявлень, що виникли в попередньому досвіді. Зважаючи на це, уява дитини-дошкільника, безумовно, бідніша за уяву дорослого.

Французький психолог Т. Рібо розглядає три стадії розвитку уяви:

- дитинство і отрочество - панування фантазії, ігор, казок, вигадки;
- юність - поєднання вигадки і діяльності, "тверезого обачливого розуму";

— зрілість - підпорядкування уяви розуму інтелекту.

Висновки численних досліджень уяви, дозволяють стверджувати про наявність загальних закономірностей формування творчих процесів, у тому числі і уяви. Так, І.М.Розет пише: "Думка про універсальність психологічних закономірностей, що керують творчими процесами у всіх сферах людської діяльності, можна вважати загальновизнаною, причому вона з великою категоричністю утверджується в різних новітніх дослідженнях". Є підстави сподіватись, що саме виявлення таких універсальних закономірностей може стати основою побудови оновлених програм розвитку особистості дітей дошкільного віку.

Д. Ельконін, А. Леонтьєв, Н. Михайленко, Ф. Фрадкіна — пов'язували розвиток уяви з розвитком предметної та сюжетно-рольової гри — класичної форми творчої діяльності дитини, кожний фрагмент якої нерозривно по'язаний з уявою, а тому з тим або іншим рівнем успішності і формує її.

Віддала данину уяві в контексті сьогодення і сучасна українська психологія (С. Ладивір, І. Карабаєва, К. Карасьова). Поділяючи позиції вітчизняної психологічної школи, автори вважають уяву невід'ємним компонентом творчої діяльності, а тому й повноцінної особистості.

Незважаючи на складність визначення етапів розвитку уяви у людини, вчені виділяють певні закономірності в її формуванні. Так, перші прояви уяви переплетені з процесом сприйняття. Наприклад, діти у віці півтора років не здатні ще слухати навіть найпростіші казки, вони постійно відволікаються або засинають, але із задоволенням слухають розповіді про те, що вони самі пережили, і це тому, що чітко уявляють те, про що йде мова, де ясно простежується зв'язок уяви і сприйняття. Слід зазначити, що перші образи уяви дитини завжди пов'язані з діяльністю. Дитина втілює перероблений образ у гру. Стілець перетворюється в кімнату або літак, коробочка — в стіл, автомашину.

Оволодіння мовою дозволяє дитині легше виділяти окремі частини предмета, що сприймаються вже як самостійні і якими все частіше дитина оперує в своїй уяві.

Наслідуючи дії дорослих, дитина вже в ранньому віці починає маніпулювати олівцями і папером. Поступово від бездумного чиркання по паперу, приходять до розуміння функції олівців, рухи стають більш точними і різноманітними і, врешті, у деяких зі своїх каракуль малює впізнає образи предметів, явищ, а згодом спеціально створює уявні образи.

Словесне формулювання наміру, прагнення зобразити, з опорою на знайомий графічний образ є початком образотворчої діяльності. Значний стрибок у розвитку, як уяви самої дитини, так і малювання, відбувається саме в дошкільному віці. Все,

що тільки вона здатна уявити, дитина намагається намалювати. З'являються зображення будинків, дерев, квітів, машин.

Уява, як і інші психічні функції, зазнає змін з віком. Молодший дошкільник з великим інтересом слухає казки і потім уявляє їх образи, як реально існуючі явища. Саме тому він легко вірить в те, що наряджений актор - це справжній Дід Мороз або Баба Яга, боїться злого чарівника або вовка на екрані телевізора, плаче від жалості до Дюймовочки, слухаючи казку.[1, с.28-35]

Старший дошкільний і молодший шкільний вік – період особливої чутливості до процесу творення образів фантазії. Діти із захопленням займаються творчою діяльністю, психологічною основою якої є уява.[2, с.304].

Досвід дитини складається і росте поступово, він глибоко своєрідний. Дитина живе у фантастичному світі більш, ніж в реальному. Інтереси дитини і дорослого різні і тому зрозуміло, що уява у дитини працює інакше, ніж у дорослого і, як наголошувалося вище, вона бідніша, ніж у дорослого, але вона займає більше місця в її житті. От чому продукти справжньої творчої уяви це продукти зрілої уяви.[4, с.24-30].

Водночас бурхливе дитяче фантазування зумовлене низькою критичністю мислення. Дошкільник легко об'єднує різні враження і некритично ставиться до одержаних комбінацій, що особливо помітно у молодшому дошкільному віці (Л. С. Виготський).[6, с.320]

Уява залежить від багатьох чинників: віку, розумового розвитку і особливостей розвитку, індивідуальних особливостей особистості (стійкості, усвідомленості і спрямованості мотивів; цінних структур образу "Я"; особливостей комунікації; ступеню самореалізації і оцінки власної діяльності; рис характеру і темпераменту, і, що дуже важливо, від процесу навчання і виховання.[3, с.112]

Особливу роль у появі новоутворень відіграє ігрова діяльність, головне джерело розвитку уяви у дітей дошкільного віку. В умовах гри дитина моделює реальність (уявна ситуація, роль дорослого, предмети-замінники, символічний характер ігрових дій та їх результатів), відтворює зміст соціального життя, апробує різні схеми виконання або будує власний сюжет, переборює стереотипи власної поведінки тощо. Вона є тим ґрунтом, на якому зростають уява, мовлення і мислення.[5, с.303]

Д. Ельконін неодноразово підкреслював: «Чим краще дитина грається, тим краще вона підготовлена до школи». Мотивація гри забезпечується її добровільністю: дитина входить у гру за власним бажанням. Її невимушена поведінка (будь-коли може вийти з гри) характеризується широкими можливостями власного вибору та задоволенням потреби в самореалізації, в самоствердженні.

Проте фантазія, як і будь-яка форма психічного віддзеркалення іноді переростає в пасивну мрійливість, заміну реальному життю мареннями. Тому експерти вважають: вихователям і батькам необхідно допомагати дитині використовувати свої можливості уяви у напрямі прогресивного саморозвитку. Особливо шкідливе зневажливе ставлення до дитячого фантазування, вигадок, небувальщин тощо

Мета статті. Дослідити наукові основи та прикладні аспекти проблеми розвитку уяви дітей дошкільного віку, роль в цьому процесі ігрової діяльності та розробити рекомендації щодо підвищення його ефективності.

Виклад основного матеріалу статті. Дослідження було організована на базі ШДС Русанівка м. Києва.

Наше дослідження передбачало 2 етапи: констатувальний, формувальний.

На констатувальному етапі нами були поставлені наступні завдання:

- виявити стан розвитку уяви дітей старшого дошкільного віку,
- з'ясувати обізнаність батьків з можливостями впливу гри на уяву,
- проаналізувати плани роботи вихователів на предмет розвитку уяви в ігровій діяльності.

З метою реалізації першого завдання ми скористались можливостями спостереження за дітьми в ігровій діяльності. Ми вели спостереження за ігровою діяльністю дітей старшої групи в цілому, особливу увагу спрямовуючи на поведінку в іграх 10 дітей, обраних нами для вивчення розвитку уяви в грі.

Неодноразово було помічено, що бажання дітей грати у різні ігри виражене досить рельєфно – практично не було малюків, що стояли б осторонь, нудьгували, лишаючись поза колом діяльності і спілкування. Однак сюжети ігор, в період перших місяців спостережень за дітьми групи, були дещо одноманітними: поліклініка (1), лікарня (2), аптека (3), сім'я (4). Ігрова група, в яку входили переважно хлопчики, розробляла нові теми «в АТО» (5) і «у волонтерів» (6). Дуже рідко у водіїв (7). (Сюжети позначено цифрами, для простоти оперування цією інформацією). Це не відповідало нашим стереотипним очікуванням, що діти будуть гратися у транспорт, школу, магазини, пошту, будівництво, дитячий садок. Діти, залежно від їх намірів легко змінювали ігрові угруповання, однак загальна тенденція полягає в тому, що ігрові групки зберігаються в більш менш постійному складі. Помічено, що діти схильні брати на себе одні і ті ж ролі і певну стереотипність програвання обраних ролей.

Дані 2-тижневих спостережень візуалізовано в таблиці №1

День тижня	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Сюжет	1,3,6	1,2,5,6,	3,4,1	1,3,6	1,2	5,6,2	7,1,4	2,1	5,3	3,1,7,4

Спостереження показали, що діти планують гру, розподіляють ролі між учасниками, продумують хід гри, шукають різноманітні атрибути, предмети замітники, які на їхню думку, будуть необхідні під час гри. В процесі гри діти відображають зміст діяльності дорослих, переносять дії та досвід дорослих в гру, використовують уяву в обігруванні ролі, творчо підходять до вибору атрибутів. Зміст ігор, частіше за все, залишався незмінним. Такі факти говорять про те, що діти або отримують мало нової інформації, або відчують труднощі щодо її використання.

Нами була задіяна і така важлива складова родинного виховання як вплив найближчого оточення на розвиток уяви в іграх. Ми запропонували з цією метою анкету для батьків наступного змісту:

1. Як Ви оцінюєте значення гри в розвитку дитини?
2. Чи граєтесь Ви з дітьми в сюжетно-рольові ігри?
3. Як розвиваєте Ви уяву у дітей?

Було обстежено 10 батьків дітей, обраних для вивчення проблеми.

На основі проведеного анкетування можна зробити висновок, що батьки мало взаємодіють з дітьми, не особливо замислюються над розвитком уяви в процесі ігрової діяльності, лише забезпечують дітей іграшками.

Водночас, спостереження переконують, що діти, котрі мають можливість спілкуватися в сім'ї із старшими дітьми, мають багато друзів за межами групи однолітків більш ініціативні, розкуті, коло їх ігрових інтересів значно ширше, сюжетно-рольові ігри змістовніші і цікавіші.

Аналіз планів роботи вихователів на предмет розвитку уяви в ігровій діяльності виявив, що певна робота в названому напрямі планується. Періодично проводяться різні форми взаємодії з дітьми, що мають метою розширення їх життєвого досвіду, як екскурсії на пошту, в магазин з наступною підготовкою атрибутів до ігор на відповідні теми. Передбачено окремі впливи на розширення змісту ігрової діяльності та урізноманітнення ігрових дій, залучення до ігор дітей, внесення нових іграшок, пошук предметів-замінників. І, хоча поняття уява тут майже не зустрічається, - всі ці моменти так, чи по-іншому її розвивають.

Матеріали констатувального етапу можна узагальнити. Уява дітей старшої групи в ігровій діяльності розвивається досить успішно, це є, в першу чергу, результатом безпосереднього включення дітей в гру та підтримки педагогів

дошкільного закладу. Має значення ставлення батьків до ігор і їх взаємодія з дітьми. На жаль, в цьому конкретному випадку недостатня.

Разом з тим було б неправильним вважати, що всі резерви розвитку уяви вичерпані. На нашу думку, продумана нами і частково реалізована на формувальному етапі система роботи може виявитись корисною і дати відчутні розвивальні ефекти.

Головна лінія розвивальної програми – розвиток уяви дітей в ігровій діяльності. Насичена яскравими емоційними переживаннями, сюжетно-рольова гра залишає в свідомості дитини глибокий слід, який позначається на її ставленні до людей, їхньої праці, взагалі до життя.

Пам'ятаючи про те, що уява в грі живиться інформацією, яку отримує в процесі пізнання оточення та взаємодії з ним, ми використовували будь-які можливості спостерігати за тим, що відбувається в найближчому оточенні: як доглядають за порядком на вулиці і зеленими насадженнями, якими різними бувають автомобілі і яку різну роботу виконують, як мами прогулюються зі своїми малюками, а в двері аптеки заходять люди і виходять назовні. Навколо дошкільного закладу вирує життя. Є на що звернути увагу і на території та в приміщеннях дитячого садка: медсестра, лікар, завідувача – кожен виконує свої важливі і необхідні справи.

Гра – вільна, самостійна діяльність дітей. Часто спонтанна, непередбачувана. Це принципово.

Тому ми передбачали і варіанти власної поведінки в тих ситуаціях, що об'єктивно вимагатимуть нашої участі. Наші знахідки, ніщо інше як прикладний аспект теорії керівництва грою, тим особливі, що унікальними були ігрові ситуації, і для жодної з них не було готових інструкцій чи рецептів.

Вихователь – завжди носій ігрових умінь, готовий на правах учасника долучитися до гри: «Ведмедик зламав ніжку, не може йти, потрібні носилки... І санітари. До ведмедика: потерпи, ми зараз допоможемо. До дитини-медсестри: а де тут у вас хірургічний кабінет?

Сергій: треба рентген зробити, може і немає перелому, а може ще і операцію доведеться зробити. Я буду хірургом.

Так виникли нові проблеми: обладнати хірургічний кабінет, знайти потрібні іграшки, або предмети –замінники, виготовити носилки. Простір для фантазії, пошук аналогій, схожості. Гра стає цікавішою, оновленою.

Якщо гра тільки-но з'явилась і діти не мають ігрових умінь важливо бути готовим і вміти навчати гратись, і розвивати чутливість до перспективи гри, процесу планування. Стати виконавцем головної ролі і з цієї позиції

обговорити послідовність епізодів (сюжет) гри. Так, коли дітям було важко розпочати гру в «Бібліотеку», на наш погляд, доцільно звернутися до дітей: «А можна я буду бібліотекарем?» Діти погоджуються і ми разом проговорюємо всі проблеми: От тільки де ми облаштуємо бібліотеку? Бібліотекарю потрібне робоче місце... І т.д. В той день у нас було обмаль книг і ми їх зробили самі. Спочатку хтось уявив книгою, складений удвічі листок паперу. Згодом «книга» стала меншою. З'явилися надписи на титульних сторінках, різні від розрізнених букв до невеликих слів. Домовилися попросити про допомогу батьків. А вже наступного дня бібліотека відчутно поповнилась. Діти приносили різне: звичайні дитячі книжки, і «самвидав» з картинками, були екземпляри зроблені з газет тощо. Ця гра поступово набирала обертів. Вихователь стала читачем і все розповідала іншим відвідувачам як берегти бібліотечні книги. Ще ми придумали влаштувати для «бібліотекарів» курси, де вони, по суті, вчилися і вправлялися в ігрових діях, правилах, відносинах. В ролі відвідувачів курсів. Цікавий момент: коли дитина в ролі медсестри досить формально вела свою роль, хтось з дітей порадив їй піти на курси.

Іноді ми зверталися до дітей «голосом» ігрового персонажа. Ведмедика: «Щось мені погано, голова болить» Пропозиції з'являються відразу: треба його лікарю показати. У ведмедика, мабуть температура. Може покласти спати? А може ведмедик голодний? В аналогічній ситуації може «заговорити» зайчик, лялька. Про що говорити? Це вже вирішить вихователь. Ми ж вважаємо спілкування з ігровим героєм надзвичайно ефективним способом мотивувати уяву дітей.

Ми переконалися на власному досвіді в доцільності обговорювати з дітьми те, що спостерігали і як буде розгорнута гра, розподіл ролей, організацію ігрового простору.

І усвідомили те, що для ігрового дійства немає «істин в останній інстанції» в одних випадках, може бути доречним спілкування з учасниками гри в ігровій формі, в інших краще зберегти позицію дорослого. Ми переконалися, що по-різному можуть спрацювати одні і ті ж способи впливу на хід гри у різних вихователів: запитання, нагадування, підказка, привнесення додаткової інформації, уточнення тощо. Особливе значення має уміння педагога постійно розширювати поле усвідомлення дітьми все нових і нових аспектів діяльності дорослих, звичних, а тому непомітних, трансформувати їх в ігрові сюжети і нові фрагменти уже звичної гри.

З нами трапився епізод, який запам'ятається надовго. Для розвитку сюжетно-рольової гри «Лікарня» запропонували дітям обіграти проблемну ситуацію: «Зайчик

зламав ніжку». Все було зроблено, як радив автор посібника. «Лежить зайчик і плаче, біг він через ліс, оступився...» - почала вихователь.

Але того дня в Артура Ф. болів зуб і все йому було неміле, а мами, котру викликали з роботи все не було. Хлопчик раптом грубо вихопив зайчика (з поламаною ніжкою) і став підкидати його вгору. Діти в першу мить розгубились, було уже явно не до гри. Рятувати зайчика кинулась Марина, різкий неточний рух, штовхнула Артура, той впав, вдарився, голосно заплакав. В цей момент в приміщення ввійшла його мама і хлопчик додав гучності. А в дуеті з ним Марина. Зі страху. І як бути? Але цей період роботи з дітьми був насиченим, продуктивним і думається приніс багато відкриттів і дітям, і нам.

Висновки. Ми поділяємо думку про те, що необхідною умовою розвитку творчої уяви дітей є включення малюка в активні форми ігрової діяльності і, перш за все, сюжетно-рольові ігри. Можливими шляхами для розвитку уяви є навчання дітей наступних прийомів уяви: аналогії, гіперболізації, акцентуації тощо.

Ми ще раз переконались у тому, що гра і уява нерозривні, саме в грі, завдяки уяві, дитина стає сильнішою, витривалішою, добрішою. Гра відкриває в дитячій душі джерело уяви, фантазії, значення якого в реалізації особистісного потенціалу неможливо переоцінити.

Гра – один із стандартів дошкільної освіти - може стати справжньою школою життя, якщо неухильно дбати про імплементацію у зміст гри актуальної інформації про діяльність реальних учасників діяльності, їх відносин, проблем, складностей. Тоді починають діяти правила суспільних взаємин.

Якщо ж діти діють тільки за власним бажанням, вони не завжди виконують умови гри. В результаті їх взаємини порушуються або складаються довільно. Щоб уникнути цього педагог, зацікавлений грою, дає вказівки через її правила і зміст як учасник гри: і організовує їх ігрову діяльність, і комплектує групи, інструктує дітей перед початком гри, керує їх поведінкою в ході гри аналізує і оцінює дії гравців.

Проведене діагностування уяви і її аналіз виявили, що реалізація системи ігор-вправ, спрямованих на розвиток уяви та оптимізація ігрової діяльності дітьми старшого дошкільного віку, продукують більш високі показники, оригінальних зображень серед дітей, на відміну від тих, які не були включені в систему розвивального характеру

Якщо не приділити відповідної уваги збагаченню образів уяви, розвитку її механізмів у дошкільному віці, це може призвести до її поступового згасання, що негативно позначиться на результатах шкільного навчання і наступних етапах життя. Ігрова діяльність створює оптимальні умови для вирішення творчих завдань. І результат діяльності виходить більш високий, оскільки дитина не просто уявляє

свої дії, а грає, живе у грі - знаходить вирішення проблеми за допомогою творчої уяви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боровик О.В. Развитие воображения. Методические рекомендации / О.В. Боровик. – М, 2000. – С.112
2. Венгер Л., Мухіна В. Розвиток уваги, пам'яті і уяви у дошкільному віці /Л. Венгер, В. Мухіна // Дошкільне виховання. –1974. –№12. – С. 24-30.
3. Гаспарова Є. Провідна діяльність дошкільного віку / Є.Гаспарова // Дошкільне виховання. – 1987. – № 7. – С. 45-50.
4. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. - М, 1978.- с.25.
5. Карабаєва І., Ладивір С. Уява народжується в грі / І.Карабаєва, С.Ладивір // Дошкільне виховання. – 2007. – №10. – С. 4-11.

REFERENCES

1. Borovyk O.V. (2000) *Razvytye voobrazheniya [The development of imagination]* Moscow [in Russian].
2. Venher L., Mukhina V. (1974) *Rozvytok uvahy, pamiaty i uiavy u doshkilnomu vitsi [The development of attention, memory and imagination in preschool]* Doshkilne vykhovannia – Preschool education, 12, 24-30 [in Ukraine].
3. Hasparova Ie. (1987) *Providna diialnist doshkilnoho viku [Leading preschool activities]* Doshkilne vykhovannia – Preschool education, 7, 45-50 [in Ukraine].
4. Elkonyn D. B. (1987) *Psykhohohyia yhry hry [Psychology of games]* Moscow [in Russian].
5. Karabaieva I., Ladyvir S. (2007) *Uiava narodzhuietsia v hri [Imagination comes into play]* Doshkilne vykhovannia – Preschool education, 10, 4-11 [in Ukraine].

УДК 159.943.8 – 053.4 : 316.625

ДОВІЛЬНА ПОВЕДІНКА І ВИБІР: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА ПРОЯВИ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Соловйова Л. І.

**кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії психології дошкільника,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України**

Статтю присвячено аналізу проблеми розвитку у дитини дошкільного віку здатності здійснювати свідомий вибір та його взаємозв'язку із становленням